

УДК 332.12

Пйонтко Н. Б.

Науково-дослідний фінансовий інститут
Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА СИСТЕМА ЇЇ ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено диспропорційність розвитку адміністративно-територіальних одиниць України протягом 2006–2015 рр. Визначено індикатори нерівномірності регіонального розвитку, узагальнено сучасні чинники регіональних диспропорцій. Зазначено комплекс заходів та модель державної регіональної політики щодо фінансового вирівнювання регіонів.

Ключові слова: диспропорційність, регіональний розвиток, фінансове вирівнювання, конвергенція, дивергенція.

Постановка проблеми. Забезпечення рівномірного соціально-економічного розвитку регіонів України є важливою та необхідною умовою досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, адже наявні диспропорції регіонального розвитку дезінтегрують національне господарство, формують поляризаційні центри фінансових ресурсів та призводять до соціальної напруженості в суспільстві. Нераціональне використання місцевого потенціалу, переважання екстенсивних чинників економічного зростання, штучний пріоритетний розвиток окремих адміністративно-територіальних одиниць та неефективна політика фінансового вирівнювання ще більше поглиблюють диспропорції регіонального розвитку. Тому в контексті розвитку процесів децентралізації, коли перед органами місцевого самоврядування відкриваються широкі можливості самостійного збалансування розвитку регіонів, та на шляху євроінтеграції, коли перед кожним регіоном та країною в цілому постають вимоги щодо високого рівня економічного розвитку і побудови нової системи міжрегіональних відносин, дослідження диспропорцій регіонального розвитку є актуальним напрямом сучасних наукових досліджень та важливим етапом формування ефективного системи фінансового вирівнювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню теоретико-методологічних засад виникнення диспропорцій регіонального розвитку, аналізу міжрегіональних дисбалансів та формуванню механізмів регулювання нерівномірностей розвитку адміністративно-територіальних одиниць присвячено наукові праці С. Білої, Л. Возної, М. Деркача, О. Дудкіної, О. Дейнеки, М. Долішнього, М. Гусевої, Г. Завадських, С. Карпця, М. Кизима, Т. Мощицької, О. Носирева, І. Осьмірко, Т. Пепи, Ю. Підлипного, С. Романюка, Т. Синиці, Л. Сімків, І. Сторонянської, О. Тофанюк, І. Хаджинова, О. Шевченка та ін.

Застосування статистичних методів оцінки диспропорцій регіонального розвитку та дослідження дисбалансів на основі ентропійного підходу характерно для наукових праць О. Бобкової, Ж. Науменко, Ю. Паршина, Я. Притули, О. Раєвської та ін.

Враховуючи всебічне вивчення проблематики диспропорційності регіонального розвитку вітчизняними вченими, чимало питань щодо визначення конкретних напрямів усунення диспропорцій та вибору програми фінансового вирівнювання розвитку регіонів залишаються невирішеними.

Мета статті полягає у визначенні індикаторів нерівномірностей регіонального розвитку за ключовими показниками соціально-економічного розвитку регіонів, узагальненні сучасних чинників

регіональних диспропорцій та формуванні на цій основі перспективного вектору діяльності державної регіональної політики щодо фінансового вирівнювання регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим аспектом формування конкурентоспроможної економіки та побудови високорозвинутої держави є комплексний рівномірний розвиток усіх адміністративно-територіальних одиниць, що забезпечує оптимальне використання наявного потенціалу регіонів, здійснення єдиної політики соціально-економічних перетворень та формування високого рівня життя населення. Досягнення збалансованого регіонального розвитку вимагає проведення ефективної державної регіональної політики, спрямованої на подолання нерівномірностей розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням специфіки економічного розвитку кожного окремого регіону.

Диференціація регіонального розвитку формується під впливом таких факторів, як: наявність природних ресурсів (їх склад та масштаби), природно-кліматичні умови, географічне розташування (центр/периферія, прикордонна територія), історичні особливості, демографічні особливості (кількість та вікова структура населення), господарська спеціалізація, стан інфраструктури, політичні фактори (законодавчі обмеження чи пріоритетності розвитку окремих регіонів), склад та структура людського капіталу (наявність висококваліфікованих кадрів, рівень освіти), інноваційне середовище, агломерація, урбанізаційні процеси та ін. [1, с. 44; 2]. При цьому якщо домінуючими факторами розвитку адміністративно-територіальних одиниць, а відповідно, і чинниками диференціації регіонів минулого століття, були наявність сировинної бази, факторів виробництва та розміщення продуктивних сил (основа регіонального розвитку в теорії Хекшера-Оліна; моделі мобільності виробничих факторів Д. Бортса; теорія просторового розвитку Й.Г. фон Тюнена, А. Вебера, А. Льюша; теорія конвергенції Р. Солоу, Т. Свана, Р. Барро, Сала-Мартіна), то в епоху розвитку інформаційного суспільства, становлення глобалізаційних тенденцій та відкритості економіки основоположними чинниками розвитку регіонів виступають саме агломерація, людський капітал, інноваційне середовище та інституційні фактори (основа регіонального розвитку в теоріях кумулятивного зростання Г. Мюрдалля, Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіля, А. Хіршмана; теорії «осей розвитку» П. Потье; концепції «центр-периферія» Д. Фрідмана; моделі міської агломерації Г. Річардсона; «Нова економічна географія» П. Кругмана; нова теорія економічного (ендогенного) зрос-

танья – моделі Р. Лукаса та П. Ромера; моделі інституційної економіки Д. Родріка, Д. Аджемоглу, С. Джонсона) [3, с. 3–10; 4, с. 17–32].

Нерівномірність розподілу факторів економічного зростання та неоднорідність економічного простору неминує призводити до виникнення диспропорцій регіонального розвитку, що визначаються як «відображення в часі і просторі розривів (відхилень) економічних параметрів (наприклад, валовий регіональний продукт (ВРП), податкові надходження та ін.) регіональних систем від заданих стандартів (значень) у регіональному розрізі та відносно рівня розвитку порівнюваних регіонів» [1, с. 48]. Усунення диспропорцій соціально-економічного рівня розвитку регіонів є важливим завданням державної регіональної політики, що полягає у розробці чіткого механізму подолання нерівномірностей розвитку адміністративно-територіальних одиниць: дослідженні конвергенційно-дивергенційних тенденцій регіонального розвитку (у вітчизняній науковій літературі подолання диспропорційності розвитку чи, навпаки, поглиблення нерівномірностей регіонального розвитку описується поняттями конвергенції (тобто динамічного зближення рівнів розвитку регіонів) та дивергенції (посилення диференціації рівнів розвитку адміністративно-територіальних одиниць) [4, с. 33]; визначенні регіонів – «точок зростання» і регіонів-аутсайдерів; формуванні комплексних заходів зменшення чи усунення диспропорцій.

Дослідження нерівномірностей розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні на основі аналізу соціально-економічних показників регіонального розвитку – валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу, середньомісячної номінальної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника, доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу населення та

капітальних інвестицій на одну особу населення – за період 2006–2015 рр. за допомогою використання індикаторів σ -конвергенції (табл. 1) дають змогу визначити рівень та динаміку диспропорцій регіонального розвитку (табл. 2).

Аналіз диспропорційності розвитку адміністративно-територіальних областей України на основі використання індикаторів σ -конвергенції показав суттєву розбалансованість та неоднорідність регіонального розвитку України. Розглянемо більш детально кожен із досліджуваних показників.

Протягом 2006–2014 рр. за показником ВРП на одну особу спостерігається загальна тенденція поглиблення дивергенційних процесів. Коефіцієнт варіації, що коливається в діапазоні 54–64%, свідчить про суттєві диспропорції розвитку адміністративно-територіальних одиниць України. Співвідношення між максимальним (місто Київ – 124 163 грн.) та мінімальним (Луганська область – 14 079 грн.) значеннями ВРП на одну особу в 2014 р. становило 8,8 рази. У 2010 р. значення такого показника становило 6,4 рази (місто Київ – 70 424 грн., Чернівецька область – 10 939 грн.), у 2006 р. – 6,2 рази (місто Київ – 35 210 грн., Чернівецька область – 5 650 грн.). При цьому в 2014 р. лише в Харківській, Запорізькій, Київській, Полтавській, Дніпропетровській областях та місті Києві ВРП на одну особу був вищим за середньоукраїнський показник (рис. 1). У 2010 р. такими регіонами були Одеська, Харківська, Запорізька, Київська, Донецька, Полтавська, Дніпропетровська області та місто Київ, у 2006 р. – Харківська, Запорізька, Полтавська, Дніпропетровська, Донецька області та місто Київ. Зростання коефіцієнта Джині свідчить про поглиблення тенденції концентрації ВРП на одну особу в окремих регіонах (якщо в 2006 р. співвідношення між 20% населення (в яких значення показника ВРП на одну

Таблиця 1

Характеристика індикаторів δ -конвергенції*

Індикатор	Формула розрахунку індикатора	Пояснення індикатора
Коефіцієнт асиметрії A_s	$A_s = X_{max}/X_{min}$ де X_{max} – максимальне значення показника X_{min} – мінімальне значення показника	Характеризує співвідношення між екстремальними значеннями вибірки досліджуваного показника
Коефіцієнт варіації V_w	$V_w = \delta/\bar{X}$ де δ – середнє квадратичне відхилення; $\bar{X}$ – середнє арифметичне значення показника;	Відображає рівень розкиду показників регіону відносно середнього по країні. Значення показника менше 33 % свідчить про однорідний розвиток регіону
Коефіцієнт Джині $Gini$	$Gini = 1 - 2 \times \sum_{i=1}^n X_i \times CumY_i + \sum_{i=1}^n X_i \times Y_i$ де X_i – частка населення, що належить до i -ої соціальної групи у загальній чисельності населення; Y_i – частка доходів, зосереджена у i -ої соціальної групи населення; $CumY_i$ – кумулятивна частка доходу; n – число соціальних груп	Індикатор нерівномірності у розподілі доходів. Змінюється від 0 до 1. Якщо $Gini = 0$ – повна рівність у доходах; $Gini = 1$ – повна регіональна нерівномірність. Зростання показника свідчить про зростання диспропорцій
Індекс Тейла IT	$IT_i = \frac{1}{N} \times \sum_{i=1}^n \left(\frac{X_i}{\bar{X}} \times \ln \frac{X_i}{\bar{X}} \right) - T\text{-міра}$ $IT_i = \frac{1}{N} \times \sum_{i=1}^n \left(\ln \frac{X_i}{\bar{X}} \right) - L\text{-міра (середнє логарифмічне відхилення)}$ де X_i – значення показника i -го регіону; $\bar{X}$ – середнє арифметичне значення показника; N – кількість регіонів у вибірці	Індикатор вимірювання соціальної нерівності Зростання IT свідчить про зростання нерівномірності
	Зважений вигляд індексу Тейла, що використовується для згрупованих даних: $IT_i = \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{Y} \ln \left(\frac{Y_i/P_i}{Y/P} \right) - T\text{-міра}$ $IT_i = \sum_{i=1}^n \frac{P_i}{P} \ln \left(\frac{P_i/Y_i}{P/Y} \right) - L\text{-міра}$ де Y_i – доходи i -го регіону; Y – сумарні доходи; P_i – чисельність населення i -го регіону; P – загальна чисельність населення; n – кількість регіонів у вибірці	IT_i – показує розподіл доходу по населенню; IT_i – розподіл населення по доходу; Якщо $IT_i > IT_i$ – найбільший вплив на нерівномірність вносять багаті регіони; Якщо $IT_i < IT_i$ – найбільший вплив на нерівномірність вносять бідні регіони.

* індикатори δ -конвергенції – це статистичні показники визначення нерівномірностей регіонального розвитку

Джерело: розроблено автором на основі даних [1, с. 66–76; 4, с. 33–38; 5; 6]

особу було найбільшим) та 20% населення (в яких значення такого показника було найменшим) становило 2,9 рази, то в 2010 р. таке співвідношення становило вже 3 рази, а в 2014 р. – 3,4 рази). Отримані значення індексу Тейла також підтверджують нерівномірність регіонального розвитку та свідчать, що на диспропорційність визначний вплив спричиняють розвинені регіони з високим значенням ВРП на одну особу.

Динаміка індикаторів σ -конвергенції за показником середньомісячної номінальної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника в 2006–2015 рр. інтерпретує нарощення конвергенційних тенденцій регіонального розвитку (тренди зменшення коефіцієнта варіації, кое-

фіцієнта Джині та індексу Тейла). Така ситуація була спричинена тим, що темпи зростання показника у столиці (що є лідером формування високого рівня заробітної плати) відповідали середньому темпу зростання показника в країні. Проте поряд із частковою конвергенцією регіонів спостерігається значна диференціація даного показника між адміністративно-територіальними одиницями країни. Так, найвищий рівень середньомісячної номінальної зарплати у розрахунку на одного штатного працівника протягом досліджуваного періоду був характерний для міста Києва у 2015 р. – 6 732 грн. (181% середньоукраїнського показника), у 2010 р. – 3 431 грн. (169%), у 2006 р. – 1 729 грн. (184%). Іншими регіонами України, в яких серед-

Таблиця 2

Динаміка соціально-економічних показників регіонального розвитку на основі індикаторів σ -конвергенції¹

	Коефіцієнт асиметрії	Коефіцієнт варіації	Індекс Джині ²	20%/20% ³	Індекс Тейла		Індекс Тейла зважений	
					Т міра	Л міра	Т міра	Л міра
<i>Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу⁴</i>								
2006	6,232	0,571	0,220	2,987	0,118	0,096	0,074	0,069
2007	6,757	0,623	0,235	3,190	0,136	0,110	0,080	0,073
2008	6,358	0,588	0,231	3,067	0,126	0,105	0,069	0,065
2009	6,511	0,585	0,223	2,955	0,123	0,101	0,074	0,071
2010	6,438	0,577	0,228	3,048	0,122	0,102	0,072	0,069
2011	6,027	0,538	0,221	2,981	0,110	0,093	0,064	0,062
2012	6,706	0,578	0,221	3,056	0,120	0,098	0,074	0,071
2013	7,219	0,618	0,225	3,132	0,131	0,105	0,086	0,082
2014	8,819	0,635	0,229	3,371	0,139	0,112	0,117	0,127
<i>Середньомісячна номінальна заробітна плата у розрахунку на 1 штатного працівника</i>								
2006	2,378	0,214	0,093	1,605	0,020	0,018	0,056	0,061
2007	2,439	0,222	0,093	1,604	0,021	0,019	0,057	0,061
2008	2,341	0,215	0,087	1,554	0,020	0,017	0,059	0,064
2009	2,239	0,202	0,084	1,525	0,018	0,016	0,060	0,065
2010	2,068	0,182	0,081	1,508	0,015	0,014	0,059	0,063
2011	2,144	0,193	0,089	1,569	0,017	0,015	0,056	0,059
2012	2,108	0,186	0,084	1,530	0,016	0,014	0,058	0,062
2013	2,123	0,186	0,082	1,519	0,015	0,014	0,058	0,062
2014	2,127	0,185	0,080	1,507	0,015	0,014	0,059	0,064
2015	2,249	0,204	0,085	1,555	0,018	0,016	0,057	0,060
<i>Доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) на 1 особу населення</i>								
2010	5,867	0,547	0,193	2,641	0,104	0,082	0,076	0,074
2011	3,936	0,360	0,170	2,377	0,057	0,053	0,050	0,052
2012	3,986	0,353	0,169	2,412	0,055	0,052	0,053	0,055
2013	3,866	0,347	0,165	2,385	0,053	0,050	0,051	0,053
2014	4,090	0,374	0,167	2,413	0,059	0,053	0,068	0,074
2015	7,775	0,467	0,190	2,772	0,086	0,077	0,106	0,134
<i>Капітальні інвестиції на 1 особу населення</i>								
2006	8,716	0,661	0,247	3,442	0,151	0,123	0,113	0,108
2007	8,148	0,666	0,242	3,287	0,152	0,121	0,111	0,105
2008	6,913	0,652	0,232	3,192	0,145	0,114	0,122	0,116
2009	9,089	0,650	0,256	3,804	0,153	0,129	0,134	0,133
2010	12,204	0,986	0,321	4,662	0,283	0,213	0,195	0,169
2011	12,773	1,015	0,332	5,001	0,301	0,227	0,192	0,155
2012	12,829	0,998	0,339	5,256	0,299	0,231	0,189	0,156
2013	12,373	0,948	0,327	4,943	0,277	0,215	0,181	0,154
2014	12,671	0,998	0,326	4,878	0,295	0,221	0,228	0,215
2015	32,462	0,992	0,328	5,493	0,298	0,241	0,265	0,312

¹ – розрахунки за період 2006–2015 рр. здійснено без урахування тимчасово окупованих АРК та міста Севастополь

² – індекс Джині розраховано шляхом розбиття вибірки на п'ять квінтільних груп

³ – співвідношення 20% населення з найбільшим значенням показника до 20% населення з найменшим значенням показника

⁴ – дані за 2015 р. на офіційному сайті Державного комітету статистики відсутні

Джерело: розроблено автором на основі даних [7–9]

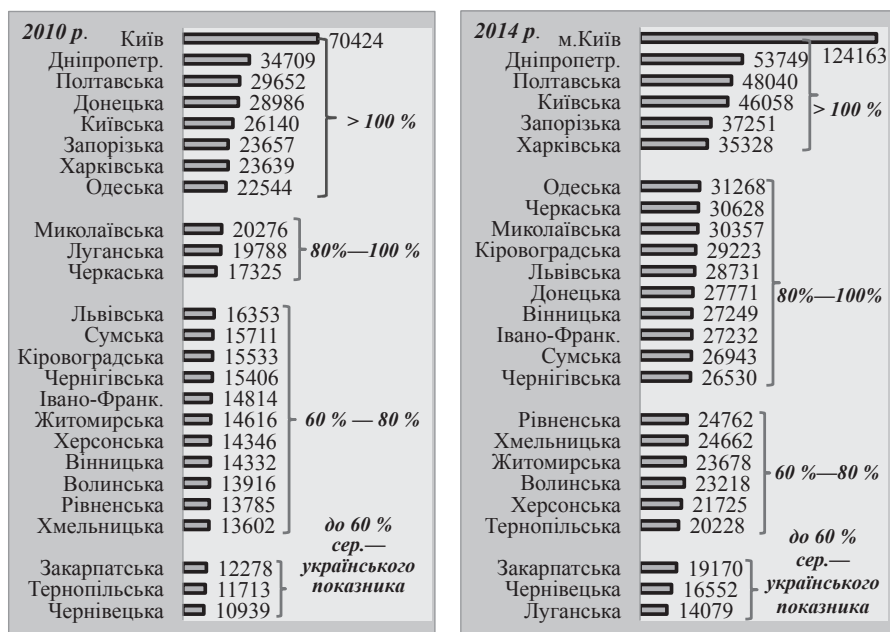

Рис. 1. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.) за 2010 р. та 2014 р.

Джерело: розроблено автором на основі даних [7]

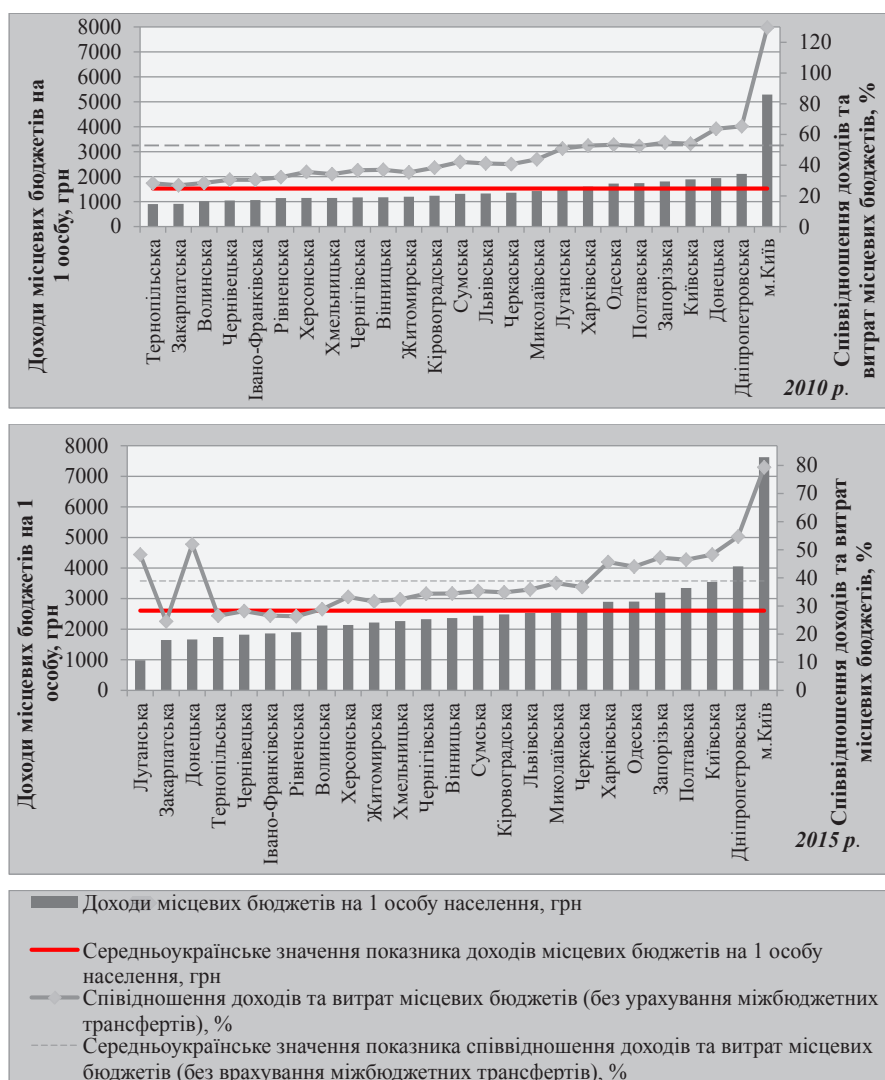

Рис. 2. Доходи місцевих бюджетів регіонів України за 2010 р. та 2015 р.

Джерело: розроблено автором на основі даних [8; 9]

ньомусячна заробітна плата 2015 р. перевищувала значення середньоукраїнського показника, були Полтавська, Одеська, Миколаївська, Київська, Запорізька, Дніпропетровська та Донецька області. Регіоном-аутсайдером була Тернопільська область, для якої значення показника більш ніж у два рази було менше за значення відповідного показника міста Києва.

Дослідження дисбалансів регіонального розвитку за показником доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу (без урахування міжбюджетних трансфертів) дало змогу констатувати як конвергенційні, так і дивергенційні тенденції формування таких доходів. Зближення рівнів розвитку регіонів за цим показником спостерігалось протягом 2010–2013 рр., проте індикатори σ-конвергенції в той же період свідчили про значну диференціацію регіонального розвитку (міра варіабельності показника коливалася в межах 35–55%, співвідношення максимального та мінімального значень показника становило в середньому 4,4 рази). Починаючи з 2014 р. збільшується нерівномірність регіонів за показником доходів місцевих бюджетів: у 2015 р. співвідношення між максимальним (м. Київ – 7 627 грн.) та мінімальним (Луганська область – 981 грн.) значеннями показника становило 7,8 рази (рис. 2).

Середньоукраїнське значення показника доходів місцевих бюджетів на одну особу в 2015 р. перевищували Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Харківська, Дніпропетровська області та місто Київ. При цьому рівень покриття витрат місцевих бюджетів доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2015 р. становив у середньому по Україні лише 38,9%, досягнувши в столиці 79,3%.

Важливим аспектом під час розгляду диспропорцій регіонального розвитку є дослідження показників інвестиційної привабливості адміністративно-територіальних одиниць на основі аналізу динаміки капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій. Розрахунок індикаторів нерівномірності дав

зможу виявити дивергенційні тенденції регіонального розвитку за показником капітальних інвестицій на одну особу, причому стрімке збільшення нерівномірності зафіксовано в 2010 р., коли 17 з 25 регіонів продемонстрували зменшення капітальних інвестицій унаслідок економічного падіння, спричиненого кризою 2008–2009 рр. Поступове відновлення втрачених позицій проблемних регіонів у наступних роках не призвело до вирівнювання регіонального розвитку за показником капітальних інвестицій на одну особу у зв'язку зі стрімким зростанням даного показника у столиці (як важливого економічного та фінансового центру країни), що стало результатом поглиблення дивергенційних тенденцій: у 2015 р. обсяг капітальних інвестицій на одну особу населення міста Києва перевищував мінімальне значення відповідного показника по Україні більш ніж у 32 рази, тоді як у 2010 р. – у 12,2 рази. Коефіцієнт Джині засвідчив значну концентрацію капітальних інвестицій в окремих групах населення – співвідношення 20% регіонів із найбільшими капітальними інвестиціями на одну особу (м. Київ – 30 323,6 грн., Київська область – 14 062,5 грн., Дніпропетровська – 7 963,3 грн., Івано-Франківська – 6 951,7 грн. та Волинська – 5 914,3 грн.) та 20% адміністративно-територіальних одиниць із найменшими значеннями такого показника (Чернівецька – 3 065,4 грн., Закарпатська – 3 000,6 грн., Херсонська – 2 924,5 грн., Донецька – 1 947 грн., Луганська – 943,1 грн.) становило в 2015 р. 5,5 рази (табл. 3).

Суттєвим джерелом соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних оди-

ниць України є обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Саме за даним показником в розрахунку на одну особу протягом 2006–2014 рр. спостерігалася найбільша нерівномірність регіонального розвитку: розрив між містом Києвом та Тернопільською областю у 2010 р. становив аж 144 рази, а станом на кінець 2014 р. – уже 152 рази; випереджаючими темпами зростали обсяги залучених іноземних інвестицій у столицю України: якщо в 2006 р. такі обсяги перевищували середньоукраїнські лише у 7,8 рази, то на кінець 2014 р. – уже більше 10 разів. Середньоукраїнський показник ПІІ на одну особу на кінець 2014 р. становив 743 дол. США, причому в Тернопільській, Чернівецькій, Кіровоградській, Чернігівській та Хмельницькій областях значення показника не перевищувало 150 дол. США, тоді як у місті Києві та Дніпропетровській області обсяг ПІІ на одну особу становило 8 013 та 2 365 дол. США відповідно. Традиційно найбільш інвестиційно привабливими регіонами в Україні залишаються економічно розвинені регіони, обсяг залучених ПІІ яких у 2014 р. становив більше 82% всіх ПІІ, спрямованих на територію України: місто Київ (22 733 млн. дол. США – 49% всіх ПІІ), Дніпропетровська (7 759 млн. дол. США – 16,9%), Донецька (2 550 млн. дол. США – 5,6%), Харківська (1 726 млн. дол. США – 3,8%), Київська (1 654 млн. дол. США – 3,6%) та Одеська (1 433 млн. дол. США – 3,1%) області [7].

Результати дослідження основних соціально-економічних показників регіонального розвитку за період 2006–2015 рр. указують на наявність

Таблиця 3

Капітальні інвестиції регіонів України за 2010 р. та 2015 р.

2010 р.				2015 р.				
Група	Область	Капітальні інвестиції на 1 особу населення, грн	Кап. інвестицій/ВВП, %	Група	Область	Капітальні інвестиції на 1 особу населення, грн	Кап. інвестицій/ВВП, %*	
1	Житомирська	1572,7	10,7	1	Луганська	934,13	16,6	
	Рівненська	1680,8	12,2		Донецька	1947,04	менше 3000 грн	11,0
	Волинська	1703,6	12,2		Херсонська	2924,89	9,5	
	Чернігівська	1721,8	11,1		2	Закарпатська	3000,64	10,9
	Херсонська	1737,4	12,1	Чернівецька		3065,39	3000 - 3500 грн	11,2
	Закарпатська	1768,0	14,4	Житомирська		3242,00	9,7	
	Сумська	1883,4	11,9	Сумська		3290,22	9,2	
	Чернівецька	1896,2	17,3	Чернігівська		3397,32	9,3	
	Тернопільська	1972,5	16,8	3	Тернопільська	3591,54	11,9	
2	Кіровоградська	2102,08	13,5		Черкаська	3608,85	8,5	
	Вінницька	2159,82	15,0		Рівненська	3730,59	9,8	
	Черкаська	2202,74	12,7		Харківська	4136,95	3500 - 4500 грн	8,3
	Хмельницька	2221,42	16,3		Кіровоградська	4169,25	10,9	
	Луганська	2464,1	12,4		Одеська	4176,67	12,5	
	Харківська	2926,72	12,3	Запорізька	4444,74	10,7		
3	Івано-Франківс.	3173,43	21,4	4	Вінницька	4601,80	12,9	
	Донецька	3382,34	11,6		Миколаївська	5171,73	4500 - 5500 грн	10,7
	Львівська	3470,0	21,2		Хмельницька	5260,58	12,7	
	Миколаївська	3737,18	18,4		Львівська	5282,34	13,1	
4	Одеська	4070,75	18,0	5	Полтавська	5794,63	12,6	
	Полтавська	4227,32	14,2		Волинська	5914,26	> 5500 грн; > 100 % сер.-українського показника	14,0
	Запорізька	4421,14	18,6		Івано-Франк.	6951,67	18,2	
	Дніпропетр.	4800,51	13,8		Дніпропетр.	7963,35	11,5	
	Київська	6597,23	25,2		Київська	14062,52	24,7	
	місто Київ	19193,3	27,3		місто Київ	30323,61	19,0	

* – використано дані за 2014 р.

Джерело: розроблено автором на основі даних [7]

суттєвих диспропорцій розвитку адміністративно-територіальних одиниць України та поглиблення дивергенційних тенденцій. Основними чинниками, що поглиблюють в Україні диспропорції регіонального розвитку, є:

– збільшення концентрації економічної активності – локалізація центрів економічного зростання на регіональному рівні переважно в обласних центрах та їх околицях (розвиток агломерації та урбанізації), а на національному – у столиці України, де виробляється більше 20% сукупного ВРП країни (2014 р). Місто Київ як центр фінансової та торгово-посередницької діяльності, центр активів банківської системи та страхових фондів спричиняє найбільший вплив на формування диспропорцій регіонального розвитку [2; 11–13];

– неефективність інституційного забезпечення розвитку адміністративно-територіальних одиниць України: недосконалість структури розподілу коштів Державного фонду регіонального розвитку (суб'єктивний характер такого розподілу, спрямування коштів фонду переважно на поточні потреби) та низька ефективність діяльності агентств регіонального розвитку (що не здійснюють вагомий вплив на регіональний розвиток, а рівень співпраці з державою та бізнесом яких є недостатнім) [14];

– низький рівень інвестиційної привабливості регіонів – низька інноваційна активність регіонів країни, відсутність комплексного підходу до

посилення інвестиційної привабливості регіонів, скорочення інвестицій; акумуляція інвестицій у найбільш привабливих регіонах – столиці країни, експортоорієнтованих адміністративно-територіальних одиницях (переважно промислових центрах) та фінансових центрах, а у зв'язку з цим – нерівномірний розподіл інвестицій;

– недостатність фінансово-бюджетної забезпеченості – низький рівень власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування у формуванні доходів місцевих бюджетів, а відповідно, і пов'язані з цим обмежені фінансові можливості для реалізації регіональних проектів; дефіцитність місцевих бюджетів та необхідність отримання дотацій вирівнювання з Державного бюджету (залежність від центральних органів влади);

– посилення негативних факторів функціонування національної економіки – збереження та наростання тенденцій моноструктурної спеціалізації регіонів (переважно сировинної) та монофункціональності малих міст [12]; недостатня розвиненість підприємницького середовища у зв'язку з надмірним податковим тягарем діяльності малого та середнього підприємництва; збереження високого рівня тінізації економіки; недостатній розвиток міжрегіональної та міждержавної взаємодії [15]; застарілість основних фондів та руйнування інфраструктури; слабка ініціатива та низька зацікавленість місцевих органів влади; скорочення кількості (посилення міграційних процесів працездатного населення) та погіршення якості трудового потенціалу.

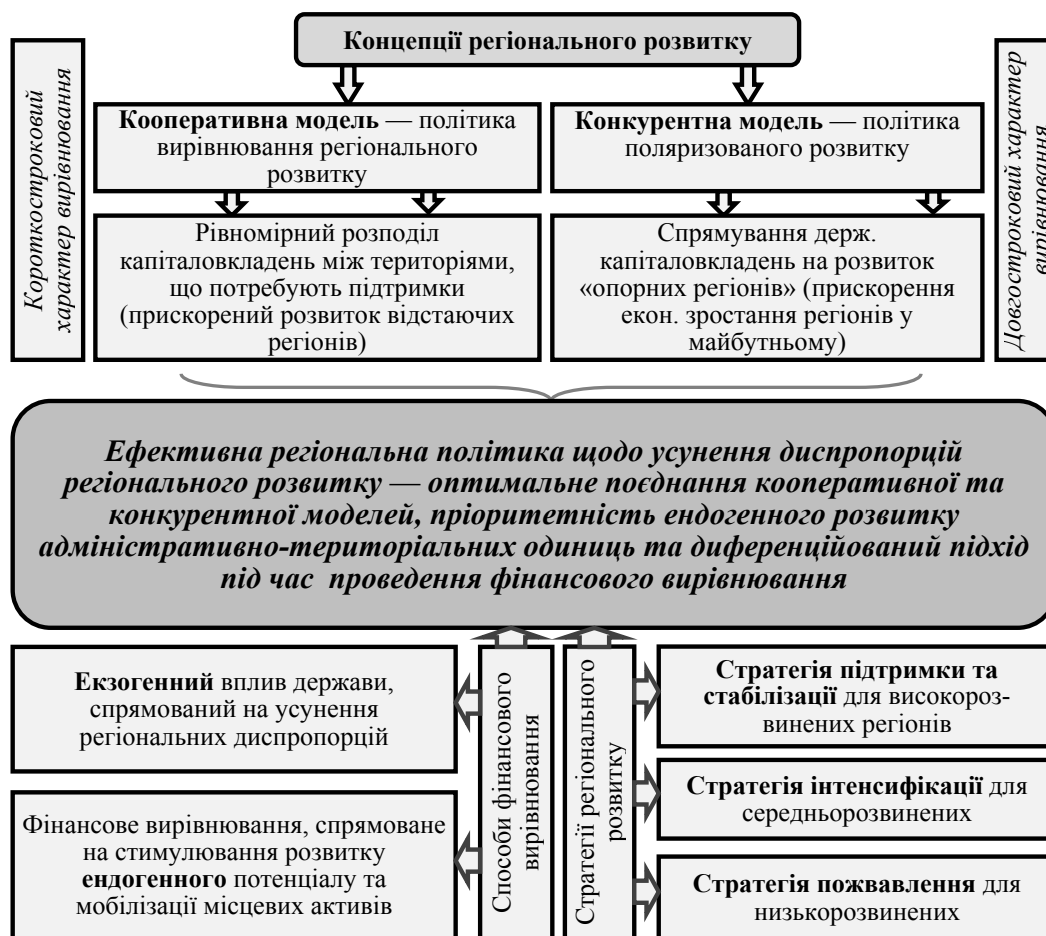

Рис. 3. Модель регіональної політики, спрямованої на усунення диспропорцій регіонального розвитку

Джерело: розроблено автором на основі даних [1, с. 148–149, с. 156; 11; 12; 15; 16]

Подолання диспропорційності регіонального розвитку базується на проведенні ефективної політики регіонального розвитку шляхом здійснення раціональної програми фінансового вирівнювання, що полягає у поєднанні двох концепцій регіонального розвитку (вирівнювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць та одночасне стимулювання зростання «опорних регіонів»), пріоритетності розвитку ендегенного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць та застосуванні диверсифікованого підходу під час проведення програми фінансового вирівнювання (рис. 3).

Виважене поєднання фінансового вирівнювання відсталіх регіонів та одночасна мотивація розвитку найбільш перспективних адміністративно-територіальних одиниць є важливим завданням державної регіональної політики у подоланні диспропорцій регіонального розвитку, адже нехтування показниками розвитку високорозвинених регіонів чи штучне їх наближення до слабозвинених неминує призводити до погіршення соціально-економічних показників усіх регіонів (розвинені регіони виступають своєрідними фінансовими «донорами» малорозвинених).

Пріоритетність ендегенного розвитку адміністративно-територіальних одиниць зумовлена необхідністю максимального використання місцевого потенціалу (природного, трудового, інвестиційного і т. д.), забезпечення зацікавленості органів місцевого самоврядування щодо самостійного формування фінансової бази бюджетів. А диверсифікований підхід щодо розвитку регіонів визначається необхідністю врахування специфічних індивідуальних вихідних умов розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Отже, ефективність регіональної політики щодо усунення диспропорцій регіонального розвитку полягає у реалізації такого комплексу заходів:

- визначення стратегічних напрямів розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням потенційних ресурсних можливостей регіонів [11];

- створення сприятливих умов розвитку підприємницького середовища, зокрема пріоритетного розвитку малого та середнього підприємства на основі вдосконалення сфери ліцензування, фіскальної політики (спрощеної системи оподаткування, формування податкових преференцій); розширення обсягів надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємства для започаткування власної справи; розробка механізму часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами [4, с. 164; 17];

- формування сприятливого інвестиційного клімату регіонів – створення спеціальних режимів інвестування, бізнес-інкубаторів, центрів трансферту технологій; технопарків, технополісів; державне або місцеве гарантування виконання інвестиційних проєктів; формування інвестиційного іміджу регіонів, переліку підприємств, інвестиційних проєктів адміністративно-територіальних одиниць, конкретних потенційних переваг кожного регіону; забезпечення сприятливих умов для ведення підприємництва, розвиток інфраструктури регіонів;

- інтенсивний розвиток внутрішньої міжрегіональної взаємодії для ефективного комплексного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, раціонального використання ресурсів на основі реалізації спільних інвестиційних проєктів, формування кластерів, механізмів державно-при-

ватного партнерства та розвиток міждержавного співробітництва регіонів, шляхом укладення угод про торговельно-економічне та науково-технічне співробітництво, фінансової підтримки розвитку адміністративно-територіальних одиниць у рамках міжнародних програм співробітництва;

- формування потужної фінансової бази діяльності місцевих бюджетів та посилення фінансової автономії місцевих органів влади – забезпечення доступу до фінансових ринків, передавання на місцевий рівень можливостей самостійного встановлення податків, розширення статей формування бюджету розвитку і т. ін.;

- сприяння модернізації, інноваційному оновленню основних фондів, упровадженню інноваційних науково-технічних розробок та підтримці розвитку високотехнологічних видів виробництва для випуску конкурентоспроможної продукції, що відповідає світовим стандартам якості;

- відродження старопромислових «заморожених» об'єктів шляхом формування на їх основі індустріальних парків;

- сприяння диверсифікації економічної діяльності монопрофільних регіонів;

- формування умов розміщення виробництва в економічно відсталіх регіонах, створивши комфортні умови для ведення бізнесу та спрямування інвестицій, забезпечивши розвиток перспективних та подальше зростання стратегічних галузей регіонів;

- сприяння раціональному використанню історичного та рекреаційного потенціалів регіонів із метою розширення ареалів надання туристичних послуг на основі застосування потужного маркетингу;

- формування «центрів розвитку» та «точок зростання» адміністративно-територіальних одиниць як осередків основних фінансових та інвестиційних ресурсів, що є локомотивами зростання інших регіонів, ареалами розвитку підприємства та полюсами залучення іноземних інвестицій [4, с. 156];

- забезпечення суворої відповідальності за нецільове використання коштів державного бюджету та коштів інвесторів;

- удосконалення діяльності Державного фонду регіонального розвитку та механізму визначення і розподілу субвенцій на виконання інвестиційних проєктів;

- усунення проявів монополізації регіонального ринку та сприяння розвитку здорової конкуренції;

- створення регіональних і місцевих фінансових ринків, розвиток регіональних інвестиційних та венчурних фондів;

- забезпечення участі населення в управлінні регіональним розвитком, визначення пріоритетних напрямів розвитку; врахування інтересів територіальної громади

Висновки. Наростання дивергенційних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України свідчить про депресивний стан вітчизняної економіки, неефективність державної регіональної політики та нераціональність сучасної системи фінансового вирівнювання, що вимагає реструктуризації національного господарства та трансформації традиційних патерналістських відносин у систему взаємодії, мотивації і партнерства між центральним та регіональними рівнями влади.

Під час побудови ефективного механізму усунення диспропорцій розвитку адміністративно-територіальних одиниць державна регіональна політика повинна бути спрямована на оптимальне

поєднання вирівнювання розвитку відсталих регіонів та забезпечення економічного зростання регіонів-лідерів із переорієнтацією зовнішнього впливу здійснення такого вирівнювання на створення умов самозабезпеченості регіонів, розвитку їх ендогенного потенціалу, що можливе за збільшення інвестиційної привабливості регіонів, створення сприятливого підприємницького середовища, розширення можливостей органів місцевого самоврядування до самостійного формування фінансової бази бюджетів та розвитку міжрегіонального співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Раєвнева О.В. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання : монографія / О.В. Раєвнева, О.Ю. Бобкова. – Харків : ІНЖЕК, 2014. – 257 с.
2. Кизим М.О. Дослідження міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні / М.О. Кизим, Т.О. Мощицька // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 36–39.
3. Концептуальні засади регіонального розвитку: від теорії до практики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://regionet.org.ua/files/01.RD_Concept_Romanyuk_UA.pdf.
4. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку : монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; за наук. ред. д.е.н., проф. І.З. Сторонянської. – Львів, 2014. – 438 с.
5. Паршин Ю.І. Дослідження дисбалансів у розвитку регіональних економічних систем на основі ентропійного підходу / Ю.І. Паршин // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1(2). – С. 133–138.
6. Притула Я.Я. Структурні реформи і регіональна конвергенція в Україні / Я.Я. Притула, Н.В. Кузенко // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 7–16.
7. Багатогалузева статистична інформація / Регіональна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Довідка про виконання місцевих бюджетів за доходами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23596>.
9. Довідка про виконання місцевих бюджетів за видатками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23599>.
10. Карпець С.Л. Дисбаланси показників соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах адміністративно-територіальної реформи / С.Л. Карпець // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 4. – С. 187–194.
11. Сімків Л.Є. Проблеми диспропорційного розвитку регіонів України та шляхи їх подолання / Л.Є. Сімків // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 122–128.
12. Хаджинов І.В. Регіональні дисбаланси соціально-економічного розвитку в Україні / І.В. Хаджинов, В.І. Хаджинов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 3-х т.. – Маріуполь, 2011. – Т. 2. – С. 294–298.
13. Деркач М.І. Проблеми диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах глобальної фінансової кризи / М.І. Деркач // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7(2). – С. 221–224.
14. Щодо забезпечення дієвості агенцій та фондів регіонального розвитку у реалізації потенціалу розвитку регіонів України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/710/>.
15. Носирев О.О. Вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку в державній економічній стратегії / О.О. Носирев // Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка. – 2014. – Т. 19. – Вип 1/1. – С. 118–122.
16. Тофанюк О.В. Подолання депресивності проблемних регіонів шляхом зменшення диспропорцій регіонального розвитку : автореф. дис.... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / О.В. Тофанюк ; Нац. аерокосмічний ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». – Х., 2010. – 24 с.
17. Пепа Т.В. Регіональні нерівності соціально-економічного розвитку та напрямки їх пом'якшення і подолання / Т.В. Пепа // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2013. – № 2(77). – С. 67–81.

Пйонтко Н. Б.

Научно-исследовательский финансовый институт
Академии финансового управления Министерства финансов Украины

ДИСПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ И СИСТЕМА ЕЕ ФИНАНСОВОГО ВЫРАВНИВАНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье исследована диспропорциональность развития административно-территориальных единиц Украины в течение 2006–2015 гг. Определены индикаторы неравномерности регионального развития, обобщены современные факторы региональных диспропорций. Указаны комплекс мероприятий и модель государственной региональной политики касательно финансового выравнивания регионов.

Ключевые слова: диспропорциональность, региональное развитие, финансовое выравнивание, конвергенция, дивергенция.

Piontko N. B.

Scientific-Research Financial Institute,
Academy of Financial Management under the Ministry of Finance of Ukraine

DISPROPORTION OF REGIONAL DEVELOPMENT AND ITS FINANCIAL EQUALIZATION SYSTEM IN UKRAINE

Summary

The paper examines disproportion of development of the administrative-territorial units of Ukraine during 2006–2015. Indices of inequalities of regional development are defined and modern factors of regional disproportions are summarized. The action plan and the model of the state regional policy on financial equalisation of regions are stated.

Keywords: disproportion, regional development, financial equalisation, convergence, divergence.